

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΑΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.— Erich
Frank.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—
Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς
Ἀμερικῆς.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν
Ἀθηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—Μιχ.
Τσαμαδός.—Franz Boehm ἐκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ἰωάν. Θεο-
δωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1939

ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ΥΠΟ

Μ. Τ.

Εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τῆς Φιλοσοφίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων,¹⁾ καὶ εἰδικῶς εἰς τὸ κεφάλ. περὶ Ἀριστοτέλους, ὁ κ. Werner ἐκθέτει πῶς ὁ τελευταῖος οὗτος ἀντιλαμβάνεται τὴν περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν κριτικὴν εἰς τὴν ὁποίαν τὴν ὑποβάλλει. Τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον εἴλκυσε τὴν προσοχήν μας, καὶ τὸ ὁποῖον συνάγεται τόσον ἐξ ὧν γράφει ὁ κ. Werner εἰς τοῦτο του τὸ ἔργον ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἐκτιθεμένων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ προγενέστερον εἰδικῶς περὶ Ἀριστοτέλους σύγγραμά του,²⁾ εἶνε ὅτι οὗτος δέχεται τὴν γνώμην ὅτι ὁ Πλάτων ἐθεώρει τὰς ἰδέας ὡς ἄλλα, δεύτερα πράγματα παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ χωριστὰ ἀπὸ αὐτά. Εἶνε καθ' ἡμᾶς φανερόν ὅτι, ὅπως τοῦτο συνέβη εἰς παλαιότερας ἑποχὰς καὶ εἰς πολλοὺς συγγραφεῖς, τὴν ἀποψιν ταύτην τὴν δέχεται ὁ κ. Werner ἀπλῶς διότι τὴν ἐδέχθη ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως ἔπραξαν καὶ ὅσοι ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀκολουθοῦντες τὸν Ἀριστοτέλη ἀποφαίνονται ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος εἶνε οὐσίαι, δηλαδὴ πράγματα πάλιν, ὑπάρχοντα παρὰ τὰ αἰσθητὰ, κεχωρισμένα ὅμως ἀπὸ αὐτά. Ἡ ἀπορία μας προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐνομίζομεν, ὅτι ἡ μελέτη τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος ἔχει γίνεαι τὴν σήμερον περισσότερον παρὰ ἄλλοτε ἀπὸ ἀπόψεως τοῦ φιλοσοφικοῦ των περιεχομένου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δέχεται κανεὶς ὅτι αἱ ἰδέαι εἶνε σώματα καὶ ἀπλοῦς διπλασιασμός τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων μόνον καὶ μόνον διότι τρίτος τις, ἔστω καὶ ἂν εἶνε οὗτος ὁ Ἀριστοτέλης, τὸ λέγει, ἀλλὰ διότι τὸ συμπέρασμα τοῦτο βασίζεται ἐπὶ ἐπιχειρημάτων, τὰ ὁποῖα ὁ κρίνων ἀρύεται ἐκ τῆς μελέτης αὐτῶν τούτων τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος.

1) Charles Werner: La philosophie grecque, Paris Payot, 1938.

2) Ch. Werner: Aristote et l'idéalisme Platonicien, Paris. Alcan. 1909.

πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, δὲν συμβαίνει εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων ἐὰν εἶνε δικαιολογημέναι αἱ κατηγορίαι, ἢ μᾶλλον ἢ αὐστηρὰ κριτικὴ τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ὁ Ἀριστοτέλης εἰς πλεῖστα χωρία τῆς Μεταφυσικῆς του, ἐναντίον τῆς περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, καὶ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ εὔρωμεν τὰ αἷτια εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν παρεξήγησιν ταύτην, διότι ἀσφαλῶς περὶ παρεξηγήσεως πρόκειται.

Συνοψίζοντες τὰς ἀντιρρήσεις καὶ κριτικὰς ταύτας τοῦ Ἀριστοτέλους δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι αὗται ἀναφέρονται εἰς τρία σημεῖα: 1) ὅτι ὁ Πλάτων ἐχώρισε τὰς γενικὰς ἐννοίας ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ ἐσχημάτισε μίαν νέαν κατηγορίαν χωριστῶν πραγμάτων, 2) ὅτι διὰ τὴν συνδέσιν τὰς δύο αὐτὰς κατηγορίας τῶν πραγμάτων ἐφεῦρε τὴν «μέθεξιν» ἢ ὁποία δὲν εἶνε παρὰ μία ποιητικὴ μεταφορικὴ ἔκφρασις καὶ 3) ὅτι ἐθεώρησε τὰς ἰδέας αἷτιας τῶν πραγμάτων.

1) Εἰς Μεταφ. Μ. 4, 1078 β, ὅπου ἐξετάζει τὰς πρὸ αὐτοῦ φιλοσοφικὰς θεωρίας, λέγει ὅτι δύο πράγματα εἶνε ἐκεῖνα ποὺ δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν δικαίως εἰς τὸν Σωκράτη: τοὺς «ἐπακτικούς λόγους», δηλαδὴ τὴν ἐπαγωγικὴν μέθοδον καὶ ἐν γένει τὸ ὀρίζειν, δηλ. τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ὀρισμοῦ. Ἀλλ' ὁ μὲν Σωκράτης τὰς γενικὰς ἐννοίας δὲν τὰς ἔκαμε κᾶτι χωριστόν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι (οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἰδεῶν) τὰς ἐχώρισαν, καὶ αὐτὰ τὰ ὄντα νὰ ὠνόμασαν ἰδέας, καὶ οὕτω δὲν ἔκαμαν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ διπλασιάσουν τὰ αἰσθητὰ πράγματα. Τὰς ἰδέας ταύτας, ὅπως ἀναγιγνώσκομεν εἰς ἄλλο χωρίον, (Δ. 6, 1002 β) οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἰδεῶν, καὶ ἂν δὲν τὸ λέγουν ῥητῶς, πρέπει ὅμως αὐτὸ νὰ ἐννοοῦν, τὰς θεωροῦν κάθε μίαν ἐξ αὐτῶν ὡς οὐσίαν, δηλ. καθ' ἕκαστον ἀντικείμενον, διότι μόνον αὐτὰ εἶνε οὐσίαι, ἐνῶ αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ (ἄφηρ. ἐννοιαὶ), δὲν εἶνε οὐσίαι. Ἐπαναλαμβάνει δὲ ἐν Μεταφ. Ζ. 14, 1039 α, ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἰδεῶν θεωροῦν αὐτὰς οὐσίας καὶ χωριστάς.

2) Σχετικῶς πρὸς τὴν μέθεξιν λέγει, ὅτι ὁ Πλάτων, εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Πυθαγόρα ὅτι τὰ ὄντα εἶνε ἀπομίμησις τῶν ἀριθμῶν, ἀπλῶς ἤλλαξε τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἀπομίμησιν ἀπεκάλεσε μέθεξιν, ἀφῆκε δὲ εἰς ἄλλους τὴν φροντίδα νὰ ἐξηγήσουν τί σημαίνει αὐτὴ ἢ μέθεξις (Μετὰφ.

Α. 6 987β): εἰς ἄλλο δὲ χωρίον λέγει, ὅτι τὸ νὰ μετέχη τι παραδείγματος τινος δὲν εἶνε παρὰ λέξις κενὴ καὶ ποιητικὴ μεταφορικὴ ἔκφρασις («κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς», Μεταφ. Α 9,991α).

3) Τέλος ὡς πρὸς τὸ ὅτι αἱ ἰδέαι εἶνε αἰτία τῶν πραγμάτων λέγει, ὅτι εἶνε ἀπορίας ἄξιον νὰ λέγεται τὸ τοιοῦτον, ἀφοῦ αἱ ἰδέαι δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς κανὲν ἐκ τῶν τεσσάρων αἰτίων ποῦ ἀπαριθμεῖ οὗτος (ὁ Ἄριστοτέλης), δὲν εἶνε αἰτία οὔτε κινήσεως, οὔτε μεταβολῆς (Μεταφ. Α 9,991α), εἶνε δὲ φανερόν ὅτι αἱ ἰδέαι εἶνε ἄχρηστοι διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν γένεσιν, διότι ἄνθρωπος γεννᾷ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος τὸν συγκεκριμένον ἄνθρωπον (Α 3,1070α), καὶ περαιτέρω, ὅτι κανεὶς ἄνθρωπος δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον «καθ' ὅλου» (δηλ. ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου) ἀλλὰ «τοῦ Ἀχιλλέως αἰτία εἶνε ὁ Πηλεὺς καὶ σοῦ ὁ πατήρ σου» (Α 4, 1071α).

Εἶνε δικαιολογημένα αἱ κρίσεις αὗται τοῦ Ἄριστοτέλους;

Διὰ νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς φύσεως τῶν ἰδεῶν ὡς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἄριστοτέλους θιγόμενα σημεῖα, εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πρωτίστως πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ Πλάτων ἤρχισε τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν. Ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν του, τὸν Σωκράτη, ἐκληρονόμησε πρωτίστως τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν σοφιστῶν, ὅπως τοῦτο γίνεται καταφανὲς τόσον εἰς τοὺς ἰδικούς του διαλόγους (τοῦλάχιστον τοὺς διαλόγους τῆς πρώτης ἐποχῆς) ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς διαλόγους τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος. Ὅσονδήποτε καὶ ἂν τοὺς κατηγορήσεν «ἐμπόρους καὶ καπήλους τῶν ἀγωγίμων», καὶ ὅσονδήποτε καὶ ἂν, ἰδίως οἱ ὀλιγώτερον σοβαροὶ ἐξ αὐτῶν, ἐδικαιολόγουν τὰς τοιαύτας ἐναντίον των μομφάς, εἶνε τὴν σήμερον βεβαιωμένον πλέον ὅτι οἱ δύο πρῶτοι καὶ σοβαρότεροι ἐξ αὐτῶν, ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Γοργίας, ἦσαν ἄνθρωποι ἀξίας, ἄνθρωποι τῶν ὁποίων αἱ φιλοσοφικαὶ ἀπόψεις δὲν ἦσαν ἀπορριπτέαι ἐν τῷ συνόλω των καὶ ἀνεξετάστως εἶχον βεβαίως ἀνάγκην ἀντικρούσεως, ἀλλ' ἢ ἀντίκρουσις αὕτη ἔπρεπε νὰ γίνῃ μὲ ἐπιχειρήματα σοβαρά. Ἡ ἐμφάνισις των δὲν ὑπῆρξε τυχαῖον γεγονός. Τὴν ἐπροκάλεσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ μονόπλευρος χαρακτήρ τῶν κοσμολογικῶν θεωριῶν τῶν πρώτων φιλοσοφικῶν σχολῶν, ὡς καὶ αἱ ἀντιφάσεις τὰς ὁποίας παρουσίαζον αὗται, καὶ ἀφ'

εἰτέρου αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ συνθήκαι ποὺ ἐπηκολούθησαν τόσον τὴν ἐπικράτησιν τῆς δημοκρατίας ὅσον καὶ τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τῶν Ἀθηνῶν κατόπιν τῶν περσικῶν πολέμων. Ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν ἄλλαι μὲν ἐδέχοντο μίαν ἀρχήν, ἄλλαι δὲ περισσοτέρας τῆς μιᾶς, ἄλλαι ἐδέχοντο τὴν κίνησιν καὶ ἄλλαι τὴν ἀπέκρουον, ὅλαι ὅμως ἦσαν σύμφωνοι εἰς τὸ ὅτι αἱ αἰσθήσεις μας μᾶς ἀπατοῦν καὶ ὅτι δὲν μᾶς παρέχουν γνῶσιν τῶν πραγμάτων ὅπως εἶνε πράγματι ἀλλ' ὅπως μᾶς φαίνονται. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ γνῶσις μας βασίζεται ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων, εἰς αὐτὰ μᾶς ἀπατοῦν τότε αὐτὴ αὕτη ἡ γνῶσις μας εἶνε φρούδη. Αὕτη εἶνε ἡ βᾶσις τῆς θεωρίας τοῦ Πρωταγόρα, ὁ ὁποῖος πρῶτος διετύπωσε τὴν ἀρχὴν ὅτι ἡ γνῶσις ἐξαρτᾶται ὄχι μόνον ἐκ τοῦ γινγνωσκομένου ἀντικειμένου ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γιννώσκοντος ὑποκειμένου, ἢ ὀρθότερον ἐκ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν ἐπὶ ἀλλήλων ἐνεργείας, καὶ ἐπομένως ἡ ἀρχὴ τῶν πραγμάτων πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ἡ σημασία τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὴν γνῶσιν, ὡς λίαν ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Κ. Τσάτσος,¹⁾ εἶνε ἡ μεγάλη θετικὴ συμβολὴ τῶν σοφιστῶν εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Τὴν ἀποψίν του αὐτὴν ὁ Πρωταγόρας διετύπωσεν εἰς τὴν γνωστὴν ἀρχὴν του ὅτι «ἀπάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τοῦ ὄντος ὡς ἐστὶ τοῦ μὴ ὄντος ὡς οὐκ ἐστίν».

Ἀπαξ ὅμως εἶχε γίνει ἀρχὴ εἰς τὸν σκεπτικισμόν, δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ σταματήσῃ οὗτος εἰς τὸ θεωρητικὸν πεδίον καὶ νὰ μὴ ἐπεκταθῇ καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς. Καὶ ὁ μὲν Πρωταγόρας δὲν ἔφθασεν ἕως ἐκεῖ, διότι ἐδέχετο ὅτι ἡ κανωνικὴ τάξις ἦτο τί τὸ ὁποῖον ἐπεβάλλετο εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἶχε σταθερότητα. Οἱ νεώτεροι ὅμως καὶ ὀλιγώτερον σοβαροὶ σοφισταὶ ἐπεξέτειναν τὸν σχετικισμόν καὶ τὸν σκεπτικισμόν του ἐπὶ ὅλων τῶν πεδίων καὶ ἐνεφανίζοντο ὡς διδάσκαλοι τῆς ἀρετῆς, τῆς παιδείας, τῆς ῥητορικῆς, ἢ μᾶλλον τῆς ἐριστικῆς, διδάσκοντες εἰς ἕκαστον ὅτι οὗτος ἐθεώρει ὡς καλὸν καὶ χρήσιμον διὰ τὴν ἰδικὴν του πρόοδον καὶ εὐδαιμονίαν.

Τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ὁποῖα ὁ Πρωταγόρας προέβαλλεν ὑπὲρ τῆς

1) Κ. Τσάτσου : Ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων, Ἀθήναι, 1938, σελ. 65.

ἀπόψεώς του, καὶ τὰ ὁποῖα εὐρίσκομεν πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενα εἰς διαφόρους περιστάσεις εἰς τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος καὶ ἰδίως εἰς τὸν Θεαίτητον (152 ἐπ.), ἦσαν σοβαρὰ καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνατραποῦν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παλαιῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν ἀσφαλῶς δὲ θὰ ἔπρην τὸν Πλάτωνα ὅτι δὲν ἦτο ἀρκετὸν νὰ ψέξη τοὺς σοφιστὰς διὰ τὰς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν θεωριῶν αὐτῶν κακὰς διὰ τὴν κοινωνίαν συνεπειάς, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσῃ πρωτίστως αὐτὰς τὰς βάσεις τῆς σκέψεως αὐτῶν, νὰ ἐξετάσῃ συνεπῶς αὐτὰ τὰ ἴδια θέματα καὶ νὰ δώσῃ ἐξηγήσιν τοιαύτην ποὺ νὰ ἀφαιρῇ κάθε κῦρος ἀπὸ τὰ λεγόμενα τῶν σοφιστῶν: νὰ ἀσχοληθῇ δηλ. μὲ τὸ γνωσεολογικὸν πρόβλημα, νὰ ἐξετάσῃ πῶς ἔχομεν γνῶσιν, πῶς γεννᾶται ἡ γνῶσις καὶ ὑπὸ ποίους ὄρους ἡ γνῶσις («ἐπιστήμη» κατὰ τὸν Πλάτωνα) θὰ ἔχει ἀντικειμενικὴν ἀξίαν. Ἡ «ἰδέα» λοιπὸν τοῦ Πλάτωνος εἶνε, μεταξὺ ἄλλων, καὶ στοιχεῖον γνωσεολογικόν, καὶ ὡς τοιαύτην θὰ πρέπει νὰ τὴν ἐξετάσωμεν καὶ νὰ τὴν κρίνωμεν.

Ἡ ἰδέα τοῦ Πλάτωνος, ὡς εἶνε γενικῶς παραδεδεγμένον, ἔχει τὴν ἀπαρχὴν της εἰς τὴν «ἀφηρημένην ἔννοιαν» τοῦ Σωκράτους. Αὐτὴν ἀναζητεῖ ὁ Σωκράτης εἰς τοὺς διαλόγους τόσον τοῦ Ξενοφῶντος ὅσον καὶ εἰς τοὺς πρώτους τοιούτους τοῦ Πλάτωνος: δὲν ἐρωτᾷ πόσαι ἢ πόσων εἰδῶν εἶνε αἱ διάφοροι ἀρεταί, ἀλλὰ θέλει νὰ μάθῃ τί εἶνε ἡ ἀρετή, ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς, ἐκεῖνο δηλ. τὸ ὁποῖον εἶνε κοινὸν εἰς ὅλας τὰς ἀρετὰς «τὸ ἐν εἶδος, ταυτὸν εἰς ἀπάσας» ἔνεκα τοῦ ὁποίου εἶνε αὐταὶ ἀρεταί καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἀποβλέπων τις θὰ εἴπῃ τί εἶνε ἡ ἀρετή (Μένων 72 AC), καὶ τοῦτο ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ πεδίου ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ δηλ. τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐξ ἴσου σπουδαῖα, ἂν ὄχι σπουδαιότερα, διὰ τὸν Πλάτωνα. Δὲν ἤρκει ὅμως νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἰδέαν, ἔπρεπε νὰ εἴπῃ καὶ πῶς ἔχομεν τὰς ἰδέας. Τὸ πρόβλημα δὲ τοῦτο θὰ τὸν ἀπησχόλησε βεβαίως πολὺ περισσότερον: τὸ πῶς, τουτέστιν, ἔχομεν τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας, τὰς γενικὰς ἐννοίας, (τὸ «κατὰ ὄλον» τοῦ Μένωνος), διότι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἔχουν αὐταὶ προέλευσιν τοιαύτην ποὺ νὰ καθιστᾷ τὴν δι' αὐτῶν ἀποκτωμένην γνῶσιν ἀντικειμενικῶς ἔγκυρον καὶ ὄχι περιοριζομένην εἰς ἓνα μόνον ἄνθρωπον, ὡς θὰ συνέβαινε τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τοῦ Πρωταγόρα. Δύο λύσεις, νομίζομεν, ὅτι ἦσαν

δυναταί: ἢ νὰ δεχθῆ ὅτι αἱ ἔννοιαι σχηματίζονται δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἀντικειμένων, ἐὰν δηλ. παραβλέψωμεν ὅλα τὰ σημεῖα κατὰ τὰ ὅποια διαφέρουν ταῦτα, ἢ ὅτι εἶνε ἔμφυτοι εἰς τὸν ἄνθρωπον. Κανείς λόγος δὲν ὑπάρχει νὰ ἀποκλείσωμεν τὸ δυνατόν νὰ ἀπησχόλησε τὸν Πλάτωνα ἡ πρώτη ἐκ τῶν λύσεων τούτων. Πάντως δὲν τὴν ἐθεώρησεν ἐπαρκῆ· ἄλλως τε καὶ δὲν θὰ ὠφέλει εἰς τίποτε, διότι πῶς θὰ γίνεαι ἡ ἀφαίρεσις; ἀπὸ τὰς πολλὰς τραπέζας, π. χ. ἢ τὰς πολλὰς καθέκλας θὰ σχηματίσωμεν δι' ἀφαιρέσεως τὴν γενικὴν ἔννοιον τῆς τραπέζης ἢ τῆς καθέκλας; ἄλλ' αὐτὸ εἶνε ἀδύνατον, διότι διὰ νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἐκεῖνο τὸ ἀντικείμενον πού βλέπομεν ἔμπρὸς μας εἶνε τράπεζα ἢ καθέκλα πρέπει νὰ ἔχωμεν ἤδη τὴν ἔννοιαν τῆς τραπέζης ἢ τῆς καθέκλας. Δὲν νομίζω δὲ ὅτι δὲν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸν Πλάτωνα ἱκανὸν νὰ ἐσκέφθη τὸ τοιοῦτον, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀναφέρει σὺτὸ εἰς κανὲν χωρίον τῶν συγγραμμάτων του. Τὸ νὰ εἴπωμεν ὅτι πρᾶγμα τι εἶνε τράπεζα ἢ καθέκλα σημαίνει νὰ κάμωμεν μίαν κρίσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὸ ἔμπροσθέν μας εὐρισκόμενον «τί» θὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἰδιότητα τράπεζα, τὸ κατηγορούμενον «τράπεζα» ἢ ἰδιότης ὅμως αὕτη θὰ πρέπει νὰ εἶνε γνωστὴ προηγουμένως, ἄλλως πῶς θὰ τὴν ἀποδώσωμεν εἰς κάτι ἄγνωστον μέχρι τῆς στιγμῆς πού ἐκτελεῖται ἡ κρίσις; διότι αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἔχει ἡ κρίσις: νὰ καταστήσῃ γνωστόν, νὰ ἀναγάγῃ εἰς κάτι γνωστόν, κάτι πού μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἦτο ἄγνωστον. Θὰ ἐκινούμεθα συνεπῶς ἐντὸς φαύλου κύκλου ἀπὸ τὸν ὅποιον θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξέλθωμεν. Ἀπέμενε λοιπὸν μία μόνον λύσις τὴν ὁποίαν καὶ ἐδέχθη καὶ ἀνέπτυξεν ὁ Πλάτων. Ἐδέχθη δηλ. ὅτι αἱ ἔννοιαι εἶνε ἔμφυτοι εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ πράγματα, τὰ ὅποια ἦσαν πάντοτε κάτι τὸ καθ' ἕκαστον, τὸ ἀτομικόν. Πῶς ὅμως ἦσαν ἔμφυτοι εἰς τὸν ἄνθρωπον; Διὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἦτο σχετικῶς εὐκόλος: ἡ γνῶσις του τῆς φιλοσοφίας τῶν Πυθαγορείων καὶ τῶν ὄρφικῶν τοῦ ἐδείκνυε τὴν ὁδὸν πού θὰ τοῦ ἦτο δυνατόν νὰ ἀκολουθήσῃ διὰ νὰ εὔρη τὴν λύσιν. Αἱ περὶ ψυχῆς θεωρίαι αὐτῶν τοῦ διηυκόλυνον τὴν λύσιν ὅτι ἡ ψυχὴ, ἡ ὁποία εἶνε ἀθάνατος, ἔχει ἰδῆ τὰς γενικὰς ἔννοιαι, τὰς Ἰδέας, εἰς τὸν τόπον πού διέμενε πρὶν εἰσέλθῃ εἰς ἓνα ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ διὰ τῆς ἀναμνήσεως αὐτῶν

εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὰς καὶ νὰ κρίνῃ ποίων ἰδεῶν μετέχουν τὰ καθ' ἕκαστον ἀντικείμενα τοῦ κόσμου τούτου.

Τὴν θεωρίαν του περὶ τῆς γνώσεως ὡς ἀναμνήσεως τὴν ἀναπτύσσει ὁ Πλάτων εἰς τὸν Μένωνα, ὅπου δεικνύει ὅτι αὕτη δὲν μᾶς ἔρχεται ἔξωθεν, οὔτε ἔξωθεν μᾶς μεταδίδεται, ἀλλὰ τὴν ἔχομεν ἐντὸς ἡμῶν, χωρὶς νὰ τὸ γινώσκωμεν, καὶ εἴμεθα εἰς θέσιν καταλλήλως ἐρωτώμενοι νὰ τὴν ἐκδηλώσωμεν (λέγει ἐπὶ παραδ. ὁ Μένων ἐν 72C «ἐν εἶδος . . . εἰς ὃ ἀποβλέψαντα τὸν ἀποκρινάμενον δηλῶσαι ὃ τυγχάνει ἀρετή»). Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη εἶχεν ἀνάγκην συμπληρώσεως, ἥ δὲ συμπλήρωσις θὰ ἦτο νὰ μᾶς ἐκθέσῃ ὁ Πλάτων πῶς αἱ γενικαὶ ἔννοιαι, αἱ ἰδέαι, εὐρίσκοντο ἐντὸς ἡμῶν. Τὴν συμπλήρωσιν τὴν παρέχει ὁ Φαῖδρος. Ἐκεῖ, ἀφοῦ θέσει ὡς βάσιν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε ἀθάνατος διότι τὸ κινουῦν ἑαυτό, τὸ ἀεικίνητον, εἶνε ἀθάνατον, μᾶς λέγει ὁ Πλάτων ὅτι αἱ ψυχαὶ κατὰ τὴν περιφορὰν βλέπουν αὐτὴν τὴν δικαιοσύνην, τὴν σωφροσύνην, τὴν ἐπιστήμην, ὅχι ὅπως φαίνεται διάφορος εἰς ἐκεῖνο πού ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν τὰ ὄντα ἀλλὰ τὴν «ἐν τῷ ὄντι ὄν ὄντως ἐπιστήμην οὕσαν», δηλ. αὐτὴν τὴν οὐσίαν, τὴν ἰδέαν τῆς ἐπιστήμης. Καὶ αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν θεῶν βλέπουν αὐτὰς τὰς ἰδέας διαρκῶς, αἱ δὲ ἄλλαι ψυχαὶ ὅσα κατορθώνουν νὰ ἰδοῦν, λόγῳ τῆς ἀντιστάσεως καὶ τῆς πρὸς τὰ κάτω φορᾶς τῶν ἵππων. Ἀπὸ τὰς ψυχὰς πού θὰ χάσουν τὰ πτερά τους καὶ θὰ πέσουν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκείνη πού θὰ εἶδε τὰ περισσότερα θὰ εἰσέλθῃ εἰς σῶμα ἀνδρὸς πού θὰ γίνῃ φιλόσοφος ἢ φιλόκαλος ἢ μουσικὸς ἢ ἐρωτικὸς, αἱ δὲ ἄλλαι εἰς ἐννέα κατηγορίας προσώπων εἰς κατιούσαν κλίμακα (ἢ κατωτάτη, ἐννάτη, εἶνε ὁ τυραννικὸς ἄνθρωπος). Ὅταν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος τὰς πολλὰς ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐντυπώσεις τὰς συναιρεῖ διὰ τοῦ λογισμοῦ εἰς ἓν, «κατ' εἶδος λεγόμενον», δηλ. κατὰ τὴν ἰδέαν, τὸ πράττει ἔχων ὑπ' ὄψιν του, ἐνθυμούμενος, ἐκεῖνα πού εἶδε ποτὲ ἡ ψυχὴ ὅταν ἐπορεύετο μαζὶ μὲ τοὺς θεοὺς, ἐκεῖνα τὰ «ὀλόκληρα καὶ ἀπλά καὶ ἀτρεμῆ καὶ εὐδαίμονα φάσματα».

Ἡ μεταφυσικὴ αὐτὴ θεωρία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Πλάτων προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πρωτότυπον καὶ δημιουργικὴν ἐνέργειαν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει ἀναντιρρήτως μίαν πολὺ ἐπι-

κίνδυνον ψυχολογικὴν τροπὴν, ὅπως πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Natorp.¹⁾ Ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν πρῶτον μὲν τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἔζη ὁ Πλάτων, κατόπιν τὰς φιλοσοφικὰς καὶ θρησκευτικὰς θεωρίας τῶν Πυθαγορείων καὶ ὄρφικῶν πού κατ' ἀρχὴν συνεμερίζετο ὁ Πλάτων, αὐτὰ δὲ ὅλα συνδυασμένα μὲν τὴν κατ' ἐξοχὴν ποιητικὴν αὐτοῦ φύσιν, καὶ τέλος τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ αἰῶνες ἐχρειάσθη νὰ παρέλθουν πρὶν ἢ ἡ λογικὴ ἀναγνωρισθῇ ὡς ἐπιστῆμη ἀνεξάρτητος καὶ διάφορος τῆς ψυχολογίας. Ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ Μένωνος καὶ τοῦ Φαίδρου περὶ ἀναμνήσεως καὶ περὶ ὑπερουρανίου θέας ἔχουν ὑπ' ὄψιν τῶν τὴν αὐτόματον δημιουργικὴν λειτουργίαν τῶν πνευματικῶν μας δυνάμεων καὶ ἐν γένει τὸ λογικόν, δηλ. ἔχουν καθαρῶς γνωσεολογικὸν χαρακτήρα, γίνεται φανερόν πρῶτον ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὸν Μένωνα γίνεται χρῆσις τῆς μεθόδου τῶν μαθηματικῶν, τῆς συνθέσεως καὶ ἀναλύσεως, τῆς ἐργασίας δι' ὑποθέσεων, ἡ ὁποία διὰ τῶν «λόγων» (τῆς λογικῆς, τοῦ λογικοῦ) πραγματοποιεῖ τὴν σύνδεσιν τῆς ὑποθέσεως καὶ τοῦ «συμβαίνοντος», ἡ δὲ σύνδεσις αὕτη ἀποκαλεῖται «αἰτίας λογισμῶ» (Μεν. 98 Α. Εἰς τὸν Γοργίαν συναντῶμεν μίαν ἀνάλογον φράσιν, προκειμένου περὶ τῆς αὐτῆς λειτουργίας, «κατέχεται καὶ δέδετα σιδηροῖς καὶ ἄδαμαντίνοις λόγοις». Γοργ 509 Α), εἰς δὲ τὸν Φαῖδρον, εἰς τὸ δεύτερον αὐτοῦ μέρος, ἐφαρμόζει ὁ Πλάτων τὴν μέθοδον τῆς συναγωγῆς καὶ τῆς διαιρέσεως, ἀκριβῶς ὅπως καὶ εἰς τὸν Γοργίαν, διὰ νὰ εὐρεθῇ ἡ φύσις, ἡ ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου περὶ τὸ ὁποῖον λαμβάνει χώραν ἡ συζήτησις.

Ἐντελῶς ἐν παρενθέσει θέλομεν νὰ θίξωμεν καὶ τὸ ζήτημα τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν ὁ Φαῖδρος καταλαμβάνει ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους σπουδαίους, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως, διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, δηλ. τὸν Φαίδωνα, τὸ Συμπόσιον, τὴν Πολιτείαν καὶ τὸν Θεαίτητον. Συμμεριζόμεθα τὴν ἀποψιν τοῦ Natorp, ὅτι τουτέστιν ὁ Φαῖδρος ἔπεται μὲν τοῦ Μένωνος καὶ Γοργία, προηγεῖται ὅμως τῶν ἄλλων μνημονευθέντων διαλόγων. Θεωροῦμεν δὲ τὴν ἀποψιν ταύτην ὀρθὴν ὄχι μόνον διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἐκθέτει ὁ Natorp ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα λόγον, ὅτι τουτ. ἀφοῦ, βα-

1) Natorp: *Plato's Ideenlehre*, Leipzig, παρὰ Felix Meiner 2α ἐκδοσις 1921, ἑλληνιστί κατὰ μετάφρασιν Μ. Τσαμαδοῦ.

θύνων καὶ ἀναπτύσσων τὴν ἀφηρ. ἔννοιαν τοῦ Σωκράτους, ἐμόρφωσεν ὁ Πλάτων τὴν ἰδέαν, ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐξηγήσῃ πρῶτον μὲν πόθεν ἔχομεν τὰς ἰδέας καὶ δεύτερον, ἅπαξ ἐδέχθη ὅτι εἶνε ἔμφυτοι, πῶς συνέβαινε τοῦτο. Ἀφοῦ ἔπραξε τὸ πρῶτον εἰς τὸν Μένωνα διὰ τῆς θεωρίας τῆς ἀναμνήσεως, ἐξέθεσεν εἰς τὸν Φαῖδρον τὴν μεταφυσικὴν τῆς θεωρίας ἐπὶ τοῦ δευτέρου σημείου. Τὴν τοιαύτην τῆς θεωρίας δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ βραδύνη πολὺ νὰ τὴν ἐκθέσῃ, διότι ἄλλως θὰ ἔμενεν ἀτελής καὶ οἶονεὶ ἐκκρεμῆς ἢ πρώτη, ἢ τῆς ἀναμνήσεως. Ἐπὶ πλέον αἱ ἀναφοραὶ πρὸς τὸν Μένωνα καὶ τὸν Γοργίαν εἶνε τόσοσιν καταφανεῖς καὶ ἄμεσοι, ὥστε δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς ἀπορώσας πρὸ πολλοῦ λεχθέντα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς πρὸ μικροῦ χρόνου ἐκτεθέντα. Ἡ πρὸς τὸν Μένωνα σχέσις καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς αὐτῆς φράσεως «τοῦτο δὲ εἶνε ἡ ἀνάμνησις». Μὲ τὸν Γοργίαν ἔχει ὁ Φαῖδρος κοινὸν τὸ θέμα τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ῥητορικῆς καὶ μεταχειρίζεται τὰς αὐτὰς ἐκφράσεις. Ἐπεταὶ συνεπῶς καὶ τῶν δύο τούτων διαλόγων, ἀλλὰ ἔρχεται ἀσφαλῶς ἀμέσως μετὰ τούτους, προηγούμενος τῶν ἄλλων μεγάλων διαλόγων: Θεαίτητος, Φαίδωνος, Συμποσίου καὶ Πολιτείας. Εἶνε γνωστὸν ὅτι πλὴν τοῦ Natorp ὅλοι οἱ μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀσχοληθέντες εἶνε τῆς γνώμης ὅτι ὁ Φαῖδρος ἔπεται τοῦ Φαίδωνος καὶ τῆς Πολιτείας, θεωροῦσι τοῦτο. ὅτι ὁ Φαῖδρος, διὰ λόγους λογοτεχνικούς, ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Θεαίτητος, ὁ Φαίδων, τὸ Συμπόσιον καὶ ἡ Πολιτεία. Μάλιστα ὁ Rohp τοποθετεῖ τὸν Φαῖδρον πολὺ μετὰ τοὺς τελευταίους τούτους διαλόγους. Ἀλλ' εἰς ταῦτα παρατηροῦμεν ἄφ' ἑνὸς μὲν ὅτι τὸ γεγονὸς ὅτι λόγῳ ὕφους ὁ Φαῖδρος ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα τῶν μεγάλων διαλόγων δὲν ἀποκλείει νὰ ἐγράφη πρὸ αὐτῶν (ἴσως μάλιστα καὶ νὰ ἐγράφη ἐκ νέου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην),¹⁾ ἄφ' ἑτέρου δὲ ὅτι οἱ οὐσιαστικοὶ ἐσωτερικοὶ λόγοι, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος ἔχουν, φρονοῦμεν καὶ ἡμεῖς, μεγαλειτέραν σπουδαιότητα ἀπὸ τὰ γλωσσολογικὰ κριτήρια.

Ἀφοῦ ὁμως ἐξέθεσεν, οἶονεὶ δογματικῶς, τὰς ἀπόψεις του ἐπὶ τοῦ

1) Τοῦτο δέχεται ὁ Natorp τόσοσιν διὰ τὸν Φαῖδρον ὅσον καὶ διὰ τὸν Θεαίτητον.

σαβαρωτάτου προβλήματος τῆς γνωσεολογίας, ἐπὶ τοῦ πεδίου τουτέστιν ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεξῆγε τὸν ἐναντίον τοῦ Πρωταγόρα καὶ τῶν σοφιστῶν ἐν γένει ἀγῶνα, ἦτο ἀνάγκη νὰ θεμελιώσῃ ἐπιστημονικώτερον τὰς θεωρίας του· ἔπρεπε τὰς ποιητικὰς καὶ μυθικὰς ἐκφράσεις τῆς μεταφυσικῆς του θεωρίας νὰ στηρίξῃ καὶ θεμελιώσῃ ἐπὶ λογικῶν βάσεων. Τὸ ἔργον τοῦτο τὸ ἀρχίζει ἀμέσως εἰς τὸν Θεαίτητον. Ἐκεῖ ἀνατρέπεται ἀμέσως ἡ βάση τῆς θεωρίας τοῦ Πρωταγόρα καὶ ἀποδεικνύεται ὅτι, ἀφοῦ αἱ ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐντυπώσεις εἶνε ποικίλαι καὶ διαρκῶς διάφοροι, εἴαν δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο τότε δὲν εἶνε δυνατὴ καμμία γνῶσις, ἀφοῦ δὲν θὰ ὑπάρχει κατ' ἀρχὴν οὔτε ὑποκείμενον οὔτε ἀντικείμενον σταθερόν· καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὔτε αὐτὴν τὴν ἐννοίαν τῆς γνώσεως δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εὔρωμεν (ὡς λέγει ὁ Κλατύλος) διότι καὶ αὐτὴ θὰ μεταβάλλεται διαρκῶς καὶ θὰ γίνεται ἐν τέλει μὴ-γνῶσις. Ἀντὶ τῆς αἰσθήσεως ὅμως ἔχομεν τὰς ἐννοίας, τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας, τὰς ἰδέας αἱ ὁποῖαι εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς αὐτομάτου λειτουργείας τοῦ συνειδότης («ψυχῆς» κατὰ τὸν Πλάτωνα), ἡ ὁποία μόνη της, χωρὶς κανὲν ἰδιαίτερον ὄργανον (δηλ. αἰσθητήριον), «αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν διαλεγόμενη», «ἐπισκοπεῖ τὰ κοινά» (δηλ. τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας), συνάγουσα εἰς μίαν ἰδέαν ὅσας λαμβάνει ἐντυπώσεις διὰ τῶν καθ' ἕκαστον αἰσθητηρίων ὀργάνων. Τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τῆς «ψυχῆς» ἀποκαλεῖ ἤδη ὁ Πλάτων κρίσιν. Δὲν πρόκειται δέ, ὡς νομίζομεν, περὶ τῆς ἐμπειρικῆς κρίσεως, ἀλλ' αὐτόχρομα περὶ τῆς πρωταρχικῆς κρίσεως, περὶ τῆς θέσεως ἐν τῇ διανοίᾳ, ἡ ὁποία καὶ αὐτὴ δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ μία κρίσις ἀσυνειδήτως πραγματοποιουμένη. Τὴν διακρίσιν μεταξὺ ἐμπειρικῆς κρίσεως καὶ καθαρᾶς διὰ τῶν ἰδεῶν τοιαύτης ὀητῶς κάμνει ὁ Φαίδων. Ἡ κρίσις ὅμως εἶχεν ἀνάγκην σταθερῶν σημείων ἀναφορᾶς. Τὰ σταθερὰ αὐτὰ σημεῖα ἀναφορᾶς εἶνε αἱ ἰδέαι, αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ, τὰ κοινά. Βεβαίως εἶνε δυνατόν νὰ ἐξετασθῇ καὶ τὸ ζήτημα πῶς, κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πνευματικῶν ἢ διανοητικῶν δυνάμεων τῶν ζώντων ὀργανισμῶν, καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, ἐφθασεν οὗτος εἰς τὸ σημεῖον ὥστε νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ μορφώσῃ τοιαύτας γενικὰς ἐννοίας καὶ νὰ ἔχη τὴν ἰκανότητα τοῦ κρίνειν· τὸ ζήτημα ὅμως τοῦτο δὲν εἶνε γνωσεολογικῆς φύσεως, ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὴν φυσικὴν ἢ τὴν βιολογίαν. Ἡ γνωσεολογία ἔχει ὡς θέμα καὶ προσπαθεῖ νὰ εὔρη

πῶς πραγματοποιεῖται ἡ γνῶσις τὴν σήμερον, μὲ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις ὅπως ἔχουν· δι' αὐτὴν ὅμως αἱ γενικαὶ αὐταὶ ἔννοιαι εἶνε σταθερὰ σημεῖα ἀναφορᾶς, τὰ ὅποια δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀμφισβητηθοῦν, διότι καὶ ἡ ἀμφισβήτησις θὰ γίνεαι δι' αὐτῶν τῶν ἰδίων νοητικῶν ἱκανοτήτων καὶ δυνάμεων. Ποτὲ ἡ διάνοια δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἰδῇ ἑαυτὴν διανοουμένην, διότι τότε θὰ εἶχεν ἀνάγκην μιᾶς ἄλλης διανοίας.

Τὸ ζήτημα τῆς ἀνάγκης σταθερῶν βάσεων διὰ τὴν κρίσιν τὸ ἔξετάζει ἀκόμη λεπτομερέστερον ὁ Φαίδων καὶ ἐπαναλαμβάνει ὅτι τὰ σταθερὰ, ἀναλλοίωτα καὶ ἀμετάβλητα αὐτὰ σημεῖα εἶνε αἱ ἰδέαι, τὰς ὁποίας ἡ ψυχὴ (δηλ. τὸ συνειδὸς) ἀντλεῖ ἐξ ἑαυτῆς καὶ ἄρα τὰς ἔχει πρὶν ἀκόμη προβῆ εἰς οἰανδήποτε ἐμπειρικὴν κρίσιν. Τὰς ἔχει δὲ πρὶν εἰσελθῆ εἰς τὸ σῶμα (ὅπως τὸ λέγει καὶ ὁ Φαίδωνος). Εἰς τὸν Φαίδωνα ἐξετάζεται καὶ τὸ σπουδαῖον ζήτημα τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς τῶν πραγμάτων καὶ τίθεται ὡς ἀρχὴ μὲν ὅτι ἕκαστον πρᾶγμα γίνεται ἐκ τοῦ ἐναντίου του, κατόπιν ὅμως ἐξετάζεται τὸ πῶς εἶνε δι' ἡμᾶς δυνατόν νὰ διανοηθῶμεν τὴν γένεσιν καὶ ἀλλοίωσιν, δηλ. πῶς γνωσεολογικῶς εἶνε τοῦτο δυνατόν. Ἡ ἀπάντησις εἶνε ὅτι γίνεται τοῦτο διὰ τῆς ἐν τῇ κρίσει συνδέσεως διαφόρων καὶ ἀντιφατικῶν ἀκόμη κατηγορικῶν προσδιορισμῶν (ἐννοιῶν, ἰδεῶν) πρὸς τὸ αὐτὸ μὲν ὑποκείμενον κατὰ διάφορον χρόνον, συγχρόνως δὲ διὰ κρίσεων, πού δηλώνουν διάφορον σχέσιν, καὶ τοῦτο διότι οἱ κατηγορικοὶ προσδιορισμοί, δηλ. αἱ ἰδέαι, δὲν εἶνε ποτὲ δυνατόν νὰ ὑποστοῦν ἀλλοίωσιν καὶ νὰ γίνουν τὸ ἀντίθετόν των, δηλαδή ἀποτελοῦν τὰ σταθερὰ σημεῖα διὰ τὴν διανόησιν. Τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦ Πλάτωνος ἐναντίον τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τοῦ Πρωταγόρα καὶ τῶν σοφιστῶν, διότι· ναὶ μὲν ἔλεγον οὗτοι ὅτι ὅλα γίνονται διαρκῶς, ἀλλὰ χωρὶς τὰ σταθερὰ σημεῖα τῆς διανοήσεως δὲν θὰ ἦτο ποτὲ δυνατόν νὰ γίνουν «τί», δηλ. κατὰ καθωρισμένον, ἀλλὰ θὰ εὗρισκοντο ἐν διαρκεῖ ῥοῇ.

Ἡ ἰδέα (δηλ. ἡ ἀφηρ. ἔννοια) δὲν εἶνε διὰ τὸν Πλάτωνα μόνον γνωσεολογικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ στοιχεῖον τὸ ὅποιον χρησιμεύει καὶ ἐν γένει εἰς τὴν ἐπιστήμην· εἶνε μέθοδος ἐργασίας ἐπιστημονικῆς, καὶ ὡς τοιοῦτον βλέπομεν αὐτὸ ἀναπτυσσόμενον εἰς τὸ Συμπόσιον καὶ τὴν Πολιτείαν. Ἡ μέθοδος διὰ τῶν ἰδεῶν εἶνε ἡ ἐπιστημονικὴ μέ-

θοδος διὰ τῶν ὑποθέσεων, διότι ἰδέα = ὑπόθεσις, εἶνε ἡ βαθμιαία ἀνοδος ἀπὸ μιᾶς ἐκάστης βεβαιουμένης ὑποθέσεως πρὸς διαρκῶς ἀνωτέραν, δηλ. γενικωτέραν τοιαύτην, μέχρι μιᾶς ἀνωτάτης μὴ ἐπιδεχομένης ἄλλην ἀνωτέραν, δηλ. μέχρι τοῦ ἀνυποθέτου. Εἰς τὸ Συμπόσιον λαμβάνεται ὡς παράδειγμα τὸ ὠραῖον (ἰσούμενον πρὸς τὸ ἀγαθόν) ἀπὸ τὰ ὠραῖα σώματα ἀναβαίνει κανεὶς πρὸς τὰ ὠραῖα μαθήματα, τὰς ἐπιστήμας, ἕως ὅτου φθάσει εἰς αὐτὸ τὸ ὠραῖον, τὴν ἰδέαν τοῦ ὠραίου. — Εἰς τὴν Πολιτείαν ἡ γνωσεολογικὴ λειτουργία τῆς ἰδέας ἐκτίθεται χωρὶς μεταφορικὰς καὶ ἀλληγορικὰς ἐκφράσεις. Ἐκεῖνοι ποὺ πρόκειται νὰ κυβερνήσουν τὴν πόλιν εἶνε ἀνάγκη νὰ μάθουν τὴν ἀνωτάτην, τὴν μεγίστην ἐπιστήμην (τὸ μέγιστον μάθημα), τὸ ὁποῖον εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ ποῖον μὲν εἶνε αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶνε, λέγει ὁ Πλάτων, εἰς θέσιν νὰ μᾶς εἴπη· θὰ μᾶς εἴπει ὅμως ποῖος εἶνε ἕνας «ἐκγονός» του ποὺ τοῦ ὁμοιάζει πολὺ. Ὅπως, λέγει, διὰ νὰ ὑπάρξῃ ἡ ὄρασις δὲν ἀρκεῖ ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τὸ ἀντικείμενον, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ τὸ φῶς, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐνεργεῖ ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ, ὡς πρὸς τὸν νοῦν καὶ τὰ νοούμενα, τὸ ἀγαθόν. Ἐκεῖνο δηλ. τὸ ὁποῖον παρέχει ἀλήθειαν εἰς τὰ γινωσκόμενα καὶ δίδει δύναμιν εἰς τὸν γινώσκοντα εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ποὺ εἶνε ἡ αἰτία γνώσεως (ἐπιστήμης) καὶ ἀληθείας· ὡς τοιοῦτον δὲ ὑπερέχει αὐτῶν κατὰ τὸ κάλλος. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ὅτι διὰ τοῦ ἀγαθοῦ γίνονται γνωστὰ τὰ πράγματα, δηλ. δύνανται νὰ γνωσθοῦν, προσγίγνεται δι' αὐτοῦ εἰς αὐτὰ τὸ εἶναι καὶ ἡ οὐσία, χωρὶς αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν νὰ εἶνε οὐσία, ἀλλὰ πέραν αὐτῶν, ὑπερέχον κατὰ τε τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν δύναμιν. Τὸ ἀγαθὸν ὅμως, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὡς πολλάκις λέγεται εἰς τοὺς διαλόγους του, εἶνε τὸ σύμφωνον πρὸς τὸν νόμον του, τὸ σύμφωνον πρὸς τὸν σκοπὸν του· ἕξ οὗ καὶ μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶνε ἡ ἰδέα τῆς νομιμότητος, δηλ. οἱ νόμοι κατὰ τοὺς ὁποίους λειτουργεῖ ἡ διάνοια, αὐτὸ τοῦτο τὸ λογικόν, τὸ ὁποῖον χωρὶς νὰ εἶνε καμμία ἰδέα, κανὲν ὄν νοητόν, προσδίδει οὐσίαν εἰς τὰ ὄντα, εἶνε δηλ. αἰτία τῶν θέσεων τῆς διανοήσεως (εἰς τὰς κρίσεις τῆς περὶ τοῦ εἶναι). Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, λέγει ὁ Πλάτων, εἶνε τὸ τελευταῖον ποὺ εἶνε δυνατόν νὰ γνωσθῇ καὶ μόλις ὄραται, μόλις ὄραθῇ (διὰ τοῦ πνεύματος) ἀμέσως θεωρεῖται ὅτι εἶνε αἰτία ὅλων τῶν ὀρθῶν καὶ ὠραίων, παρέ-

χον ἀλήθειαν. Τέλος εἰς τὸν Φίληβον ὁ γνωσεολογικὸς χαρακτήρ τῆς ἰδέας γίνεται ἀκόμη καταφανέστερος. Ἐκεῖ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ τίθεται ὡς βᾶσις τὸ ἄπειρον καὶ τὸ πέρασ, εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ὁποῦ συγκαταλέγεται κατόπιν καὶ πᾶν μέτρον. Ἐκ τοῦ ἄπειρου καὶ τοῦ πέρατος γίνεται τρίτον τι: ἡ μικτὴ καὶ γεγεννημένη οὐσία. Ποῖον εἶνε τὸ ἄπειρον, αὐτὸ τὸ γνωρίζομεν ἀπὸ τὸν Θεαίτητον: εἶνε οἱ διὰ τῶν αἰσθήσεων διαβιβαζόμενοι ἔξωτερικοὶ ἐρεθισμοὶ αἱ ἐκ τῶν ὁποίων ἐντυπώσεις, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ποικιλίας καὶ τῆς ἀσταθείας τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, δὲν εἶνε ποτὲ δυνατόν νὰ μᾶς δώσουν καμμίαν ἀσφαλῆ γνῶσιν, ἀλλ' ἀποτελοῦν πράγματι κατὰ τὸ χαῶδες καὶ ἄπειρον. Εἰς τὸ ἄπειρον τοῦτο εἰσέρχεται τὸ μέτρον, τὸ πέρασ, τὸ σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον ποῖον δὲ εἶνε τοῦτο, τὸ γνωρίζομεν πρὸ πολλοῦ: εἶνε τὸ αὐτὸ καθ' αὐτό, τὸ πάντοτε ὅμοιον πρὸς ἑαυτό, μὲ μίαν λέξιν ἢ ἰδέα (ἢ ἀφηρ. ἔννοια) ἢ τὸ μέτρον τὸ ὠρισμένον, διότι ὅταν εἰσέλθῃ τὸ ποσὸν τότε παύει πλέον νὰ ᾄῃ (τὸ σύνολον τῶν ἐντυπώσεων) καὶ σχηματίζεται κατὰ τὸ ἀκίνητον. Τί δὲ θὰ εἶνε τὸ τρίτον, ἡ μικτὴ καὶ γεγεννημένη οὐσία; τί ἄλλο ἂν μὴ τὸ ἀντικείμενον, δηλ. ὁ χαρακτηρισμὸς ὑπὸ τῆς κρίσεως αὐτῆς (διότι ἡ στάσις αὐτῆ συνεπεία τῆς εἰσόδου τοῦ πέρατος εἰς τὸ ἄπειρον εἶνε μία κρίσις) τοῦ μέχρι τοῦδε ἀγνώστου, ὁποῖον ἦτο ἢ αἰτία τῶν ἐντυπώσεων ἡμῶν, ὡς τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀντικειμένου τονίζομεν: τοῦ ὑφ' ἡμῶν χαρακτηρισμοῦ τοῦ ἔξωτερικοῦ ἀγνώστου ὡς ἀντικειμένου. Ἀποκαλεῖ δὲ τὴν προᾶξιν ταύτην ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φιλήβῳ: γένεσιν εἰς οὐσίαν. Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀπόψεως ταύτης θὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ χωρίον 156 CD. τοῦ Παρμενίδου. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Παρμενίδου, ὅπου ἐξετάζονται αἱ συνδέσεις τῶν διαφόρων ἰδεῶν, πρόκειται ἀναμφισβητήτως ὄχι περὶ συνδέσεων ἀντικειμένων ἀλλὰ περὶ θέσεων ἐν τῇ διανοίᾳ: ἐκεῖ γίνεται λόγος περὶ συνδέσεων ἀντιφατικῶν ἐννοιῶν μὲ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον. Καὶ τίθεται τὸ ἐρώτημα: πότε γίνεται ἡ κίνησις αὐτῆ τῆς ἀλλαγῆς, δηλ. ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐννοίας εἰς τὴν ἀντίθετον αὐτῆς. Καὶ λέγει ὁ Πλάτων, ὅτι δὲν γίνεται εἰς κανένα χρόνον ἀλλ' εἰς τὸ παράδοξον («ἄτοπον») ἐκεῖνο πρᾶγμα ποὺ λέγεται «ἐξαίφνης». Τοιοῦτον τι μόνον εἰς τὴν θέσιν ἐν τῇ διανοίᾳ συμβαίνει: ἡ μετάβασις δὲν γίνεται ἐν χρόνῳ τινί, ἀλλ' ὅταν εἶνε ἡ μία ἔννοια δὲν εἶνε

ἢ ἄλλη, καὶ δὲν ὑπάρχει ἐνδιάμεσόν τι πού νά μὴ εἶνε τίποτε. Αὐτὸ εἶνε καθαρῶς γνωσεολογικὸν φαινόμενον. Ἡ θέσις ἐν τῇ διανοίᾳ εἶνε ἀκριβῶς ἢ εἴσοδος τοῦ πέρατος ἐν τῷ ἀπείρῳ καὶ ὡς συνέπεια ταύτης ἢ γένεσις εἰς οὐσίαν. Ὁ Πλάτων ἀναφέρει ἐν τῷ Φιλήβῳ καὶ τέταρτον παράγοντα τῆς γενέσεως τῶν ὄντων, τὴν αἰτίαν δολονότι τούτων ὄλων, καὶ ὡς τριαύτην χαρακτηρίζει τὸν νοῦν. Καὶ ὀρθῶς, διότι τὸ νά γίνωνται ὅλα αὐτὰ εἶνε ἀποτελέσματα τῆς ὑπάρξεως τοῦ λογικοῦ, τοῦ λόγου, ἐν γένει, τὸ ὁποῖον εἶνε τὸ ἀπόλυτον, τὸ ἀνυπόθετον ὀπισθεν τοῦ ὁποίου δὲν εἶνε δυνατὸν νά ἀναζητηθῇ ὅ,τιδήποτε.

Ὑστερον ἀπὸ ὅσα ἔγραψεν ὁ Πλάτων εἰς τοὺς ἀνωτέρω διαλόγους ἔχει συμπληρωθῆ τὸ γνωσεολογικὸν ἔργον αὐτοῦ. Ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀντεκρούσθησαν αἱ θεωρίαι τοῦ Πρωταγόρα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀντ' αὐτῶν ἐξέθεσεν ὁ Πλάτων θεωρίαν πλήρη, δυναμένην νά λύσῃ τὰς ἀπορίας, συνέπεια τῶν ὁποίων ἦσαν αἱ θεωρίαι τῶν σοφιστῶν, κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν δίδοντα ἐξηγήσιν τῶν φαινομένων. Παύει λοιπὸν ὁ ἀγὼν τοῦ κατ' αὐτῶν, διότι δὲν ἔχει πλέον τίποτε νά φοβηθῆ ἀπ' αὐτούς. Ἡ προσοχή του ὅμως, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, θὰ στραφῆ ἄλλοῦ διὰ νά ἀντεπεξέλθῃ κατ' ἄλλου ἐξ ἴσου σοβαροῦ κινδύνου.

Ἡ μορφή ὑπὸ τὴν ὁποίαν παρουσιάζεται ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἀνταξία τῆς ποιητικῆς φύσεως τοῦ Πλάτωνος. Ἡ μεταφυσικὴ ὅμως αὕτη λύσις εἶχεν ὡς συνέπειαν ὅτι αἱ ἔννοιαι, αἱ ἰδέαι, παρουσιάζονται ὡς κἄτι τὸ χωριστὸν ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, διότι ταῦτα μὲν εὐρίσκονται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἡμᾶς, ἐνῶ τὰς ἰδέας θὰ τὰς ἔχομεν ἡμεῖς αἱ ἄνθρωποι, ὡς κἄτι τὸ ἔμφυτον, ἀναγκαίως ὅμως ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος ταύτης, ὡς κἄτι χωριστὸν ἀπὸ τὰ πράγματα τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Ἡ ἰδιότης ὅμως αὕτη τοῦ χωριστοῦ δὲν σημαίνει καθόλου ὅτι ὁ Πλάτων ἀντελαμβάνετο τὰς ἰδέας ὡς πράγματα, ὁπότε βεβαίως θὰ εἶχε δίκαιον ὁ Ἀριστοτέλης καὶ θὰ εἶχεν ἐφαρμογὴν ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ τρίτου ἀνθρώπου. Γνωσεολογικῶς ὅμως εἶνε ἀπαραίτητον ἢ ἰδέα, ἢ ἔννοια, νά εἶνε τι κεχωρισμένον ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀλλὰ μόνον γνωσεολογικῶς, ὄχι πραγματικῶς, διὰ νά εἶνε δυνατὸς ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἀντικειμένου δι' ἡμᾶς, ὄχι αὐτοῦ καθ' ἑαυτό. Καὶ οὕτω ἔχομεν τὰς ἰδέας, χωριστάς, ἀποτελούσας τὸν κόσμον τῶν Ἰδεῶν τὸν ὁποῖον εἶδον αἱ ψυχαὶ ἡμῶν πρὶν εἰσελθῶν εἰς τὸ σῶμα,

ὅπως τόσον ἄραϊα καὶ ποιητικὰ περιγράφεται τοῦτο εἰς τὸν Φαῖδρον. Ἄλλως τε ἡ διάκρισις εἰς αἰσθητὰ καὶ νοητὰ ὄντα δὲν εἶνε τι τὸ ἄγνωστον οὔτε εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Αἱ ἀξίαι, ὅπως καὶ αἱ ἔννοιαι καὶ αἱ ἰδέαι, εἶνε δυνατόν νὰ ἀποκληθοῦν ὄντα, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ ἔπεται ὅτι πρέπει κατ' ὄναγκην νὰ εἶνε δευτέρου εἴδους αἰσθητὰ ἀντικείμενα.

Πῶς ὅμως, ἀπὸ γνωσεολογικῆς πάντοτε ἀπόψεως, σχηματίζονται τὰ ἀντικείμενα; Διὰ μιᾶς κρίσεως τὴν ὁποίαν ἔκτελεῖ ἡ δημιουργικὴ καὶ συνθετικὴ ἰκανότης καὶ δύναμις τῶν πνευματικῶν μας λειτουργιῶν, καὶ διὰ τῆς ὁποίας εἰς τὸ ἔξωτερικόν χ. τὸ ἄγνωστον, ἀποδίδεται ἡ τάδε ἢ τάδε ἰδιότης, κατηγορία, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας καθίσταται τοῦτο συγκεκριμένον, δηλ. κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Πλάτωνος μετέχει εἰς αὐτάς. Ἡ μέθεξις δὲν εἶνε λοιπὸν ἓνας τρόπος τὸν ὁποῖον εὔρεν ὁ Πλάτων διὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν πρὸς ἀλλήλους σύνδεσιν τῶν δύο κεχωρισμένων κόσμων, δηλ. τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ κόσμου τῶν πραγματικῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' αὕτη αὕτη ἡ ἔκφρασις τῆς λειτουργίας τῆς νοήσεως κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν ἀντικειμένων, ὡς αὕτη τίθεται εἰς ἐνέργειαν συνεπείᾳ τῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων διαβιβαζομένων ἐρεθισμῶν ἐκ τοῦ ἔξω κόσμου. Ἐννοεῖται ὅτι πρόκειται περὶ τῆς πρωταρχικῆς συνδέσεως, ἡ ὁποία γίνεται ἐντελῶς ἀσυναισθήτως καὶ ἀσυνειδήτως. Ἄλλὰ καὶ συνειδητῶς εἶνε δυνατόν νὰ ἴδωμεν τὴν πρόοδον (ὄχι τὴν πρώτην ἀρχὴν) τῆς τοιαύτης λειτουργίας, Ἐὰν π. χ. εἰς τὸ σκότος ἐγγίσωμεν μὲ τὸ χέρι σκληρόν τι ἀντικείμενον θὰ ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ἑνὸς σκληροῦ, δηλ. σκληροῦ ἀντικειμένου γενικῶς, χωρὶς ἄλλον χαρακτηρισμόν· ὅταν ψαύσωμεν ὅλον τὸ ἀντικείμενον καὶ εὔρωμεν ὅτι εἶνε στρογγύλον ἀμέσως καὶ αὐτομάτως λέγομεν ὅτι εἶνε σφαῖρα μικρὰ ἢ μεγάλη. Ἐὰν αἴφνης γίνῃ φῶς εἰς τὸ δωμάτιον καὶ ἴδωμεν π. χ. ὅτι εἶνε λευκὸν τὸ ἀντικείμενον λέγομεν ὅτι κρατοῦμεν μίαν μικρὰν λευκὴν σφαῖραν. Εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτὸν ἐφθάσαμεν βαθμιαίως ἐφόσον προσετίθεντο αἱ ἰδιότητες καὶ ἐφόσον ἀντελαμβανόμεθα ὅτι τὸ χ αὐτὸ μετεῖχε πλειόνων ἰδεῶν ἢ ἀφηρημένων ἐννοιῶν (σκληρότητος, λευκότητος, σφαιρικότητος, μεγέθους).

Ὡς εἴπομεν, ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι ὁ Πλάτων ἀφῆκεν εἰς ἄλλους νὰ ἐξηγήσουν τί εἶνε μέθεξις καὶ ὅτι ἡ μέθεξις δὲν εἶνε παρὰ κενὴ λέξις καὶ μεταφορικὴ ἔκφρασις. Ὁ Πλάτων εἰς τὸν Γοργίαν τὴν μέ-

θεξιν τὴν ἀποκαλεῖ παρουσίαν, καὶ ἄλλαχοῦ μεταχειρίζεται τὴν λέξιν «ἐνεῖναι» καὶ «ἐνεστι», καὶ αὐτὸ δεικνύει ὅτι δὲν εἶχε ποτὲ κατὰ νοῦν ὁ Πλάτων οὔτε νὰ θεωρήσῃ τὰς ἰδέας ὡς πράγματα (οὐσίας κατὰ Ἀριστοτέλη) οὔτε καὶ ὡς ἀσχέτους πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα. Ἐκ τῶν ἐκτιθεμένων εἰς τὸν Φίληβον, τὸν Φαίδωνα καὶ τὸν Παρμενίδην (εἰς τὸ δεύτερον μέρος) γίνεται καταφανές, ὅτι μέθεξις εἶνε ἡ ὑπαγωγή τοῦ δεδομένου τῶν αἰσθήσεων ἀγνώστου ὑπὸ μίαν κατηγορίαν δυνάμει κρίσεως συστατικῆς τοῦ ἀντικειμένου. Εἰς τὸν Παρμενίδην ὁμως, εἰς τὸ πρῶτον μέρος, μᾶς λέγει ὁ Πλάτων ὅποια τις δὲν πρόπει νὰ θεωρηθῇ ἡ μέθεξις. Τόσον ἐκ τοῦ πρώτου τούτου μέρους ὅσον καὶ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς ἀσκήσεως τοῦ δευτέρου γίνεται φανερόν ὅτι ὁ Παρμενίδης ἐγράφη διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων καὶ ἐρμηνειῶν ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἰδέας, πού ἐγεννήθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐνιὸς αὐτῆς τῆς Ἀκαδημίας· ἴσως μάλιστα καὶ ἡ ἐκλογή μεταξὺ τῶν διαλεγόμενων προσώπων καὶ ὁμωνύμου τοῦ φιλοσόφου Ἀριστοτέλους νὰ μὴ εἶνε ἄλλο παρὰ μία ἔμμεσος ἔνδειξις ὅτι παρετήρησεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ μαθητὴς του δὲν ἀντελαμβάνετο ὀρθῶς τὴν περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίαν του. Ἐὰν δὲ ζῶν εἰσέτι παρεξηγεῖτο ἢ μᾶλλον παρενοεῖτο πόσον μᾶλλον θὰ συνέβαινε τοῦτο μετὰ τὸν θάνατόν του.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Παρμενίδου ὅλοι οἱ διάφοροι τρόποι, πού προτείνει ὁ Παρμενίδης εἰς τὸν νεαρόν Σωκράτη δῆθεν ὡς ἐξηγήσεις τῆς μεθέξεως, προϋποθέτουν καθαρὰ τὴν ἀντίληψιν, ὅτι αἱ ἰδέαι εἶνε σώματα κεχωρισμένως ὑπάρχοντα. Ἡ πρώτη ἐρώτησις εἶνε, ἂν τὰ πράγματα μεταλαμβάνουν τοῦ ὅλου τῆς ἰδέας ἢ μέρους αὐτῆς ἢ ἂν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὴν ἰδέαν ὡς μίαν μεγάλην σκηνὴν ὑπεράνω πολλῶν ἀνθρώπων· ἡ δευτέρα ἐξήγησις ὀδηγεῖ εἰς τὸν τρίτον ἀνθρώπον· ἡ τρίτη μεταβάλλει τὴν ἰδέαν εἰς ἀπλὴν σκέψιν· ἡ τετάρτη ὁμιλεῖ περὶ ὁμοιώματος καὶ καταλήγει πάλιν εἰς τὸν τρίτον ἀνθρώπον. Ἡ πέμπτη ἐρώτησις ἄγει εἰς τὸ ἄτοπον, ὅτι δὲν θὰ ὑπάρχει καμμία ἐπιστήμη τῶν ἰδεῶν, ἐὰν τὰς θεωρήσωμεν ὡς καὶ χωριστόν, καὶ οὔτε οἱ θεοὶ (ἢ ὁ Θεὸς) θὰ ἐγνώριζον ποτὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πράγματα. Τὸ δεύτερον μέρος θέλει νὰ δείξῃ ἀκριβῶς ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν αἱ ἰδέαι νὰ θεωρηθοῦν ὡς καὶ χωριστόν καὶ ἀσχετον πρὸς τὰ ἀντικείμενα,

ἀλλὰ τότε μόνον ἔχουν νόημα ὅταν συνδέονται καὶ συνδυάζονται πρὸς τὸ ἕτερον, πρὸς τὸ ἔξωθεν ὑλικόν, δηλ. χρησιμεύουν ὡς κατηγορούμενα τῆς προτάσεως (τῆς κρίσεως), ἐνῶ ὁσάκις λαμβάνονται κεχωρισμένως καὶ αὐτοτελῶς εἶνε ἐντελῶς στείραι καὶ δὲν λέγουν τίποτε. Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι διὰ μακρῶν ἐξηγήσεων ὁ Πλάτων τί ἐννοεῖ μὲ τὴν μέθεξιν καὶ ὅτι ἡ λέξις αὕτη δὲν σημαίνει καθόλου ὅ,τι καὶ ἡ ἀπομίμησις τῶν Πυθαγορείων, οὔτε ὅτι εἶνε λέξις κενὴ σημασίας.

Ἐξ ὧν ἐξεθέσαμεν ἄνωτέρω περὶ τῆς γνωσεολογικῆς φύσεως τῆς ἰδέας προκύπτει ἀμέσως καὶ ἡ λύσις διὰ τὴν τρίτην αἰτίαν πού ἀπευθύνει ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τῆς περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, ὅτι τουτέστιν κακῶς λέγει οὗτος ὅτι αἱ ἰδέαι εἶνε αἰτίαι τῆς γενέσεως τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων. Αἱ ἰδέαι, αἱ γενικαὶ ἀφηρημέναι ἐννοιαὶ, εἶνε αἰτίαι τῆς γενέσεως τῶν πραγμάτων ὑπὸ τὴν σημασίαν πού καθώρισε τελειωτικῶς ὁ Κάντ, γνωσεολογικῶς καὶ ἀποκλειστικῶς δι' ἡμᾶς. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ τῆς κοσμολογικῆς ἢ ὄντολογικῆς γενέσεως τῶν πραγμάτων τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου ὡς εἶνε αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ περὶ τοῦ πῶς ἡ δημιουργικὴ λειτουργία τῶν πνευματικῶν μας δυνάμεων συνδέει καὶ συνδυάζει τοὺς ἔξωθεν καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων διαβιβαζομένους ἐρεθισμοὺς καὶ σχηματίζει δι' ἡμᾶς τὰ ἀντικείμενά μας. Ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα πού ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης διὰ νὰ ἀποδείξῃ ἐσφαλμένην τὴν ἀποψιν τοῦ Πλάτωνος, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα πολλὰ ἄτοπα πού προέρχονται δῆθεν ἐξ αὐτῆς, γίνεται φανερόν ὅτι οὗτος ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ κοσμολογικῆς ἢ ὄντολογικῆς γένεσιν ὅταν λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ἀπὸ ἄλλον ἄνθρωπον ἢ ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν εἶνε αἰτία κινήσεως οὔτε μεταβολῆς. Εἶνε δὲ πολὺ φυσικὸν ἀπὸ μίαν ἐσφαλμένην προϋπόθεσιν νὰ ἀπορρέουν ἐσφαλμένα συμπεράσματα.

Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, ὅτι ὁ Πλάτων οὔτε τὴν τετάρτην τοῦ αἰτίαν δὲν ἀναφέρει, δηλ. ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν ἔχουν οὔτε τελεολογικὸν χαρακτῆρα. Καὶ ὅμως εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, πλὴν τοῦ γνωσεολογικοῦ καὶ ἠθικοῦ τοῦ στοιχείου, ἐνέχει καὶ πολλὴν τελεολογίαν (ἀγαθὸν εἶναι ἐκεῖνο πού εἶνε ὅπως πρέπει νὰ εἶνε).

Ἐκεῖνο πού θὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ Ἀριστοτέλους παρεξήγησιν εἶνε καὶ τὸ ἔξης ὁ Πλάτων ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶνε πολυ-

μερῆς ἄνθρωπος. πρωτίστως πολιτικὸς καὶ κοινωνιολόγος, κατόπιν φιλόσοφος καὶ ἠθικολόγος, ἐπὶ πλέον ὅμως εἶνε καὶ ποιητὴς καὶ μυθικιστὴς. Ὁ Πλάτων δὲν συνέγραψε φιλοσοφικὸν σύστημα μὲ διαφόρους ὑποδιαίρεσεις εἰς τὰς ὁποίας νὰ εἶχε πραγματευθῆ γνώσεολογίαν, ἠθικὴν, μεταφυσικὴν κτλ., ἀλλ' εἰς τοὺς διαλόγους του θίγονται καὶ ἐξετάζονται συγχρόνως διάφορα ἐκ τῶν ἐνδιαφερόντων αὐτὸν ζητημάτων· τὸ τοιαῦτον δὲ ἰσχύει, νομίζομεν, πρωτίστως διὰ τὴν γνώσεολογίαν του καὶ διὰ τοῦτο καὶ δὲν θὰ ἔγινε πάντοτε ἡ δέουσα διάκρισις ὡς πρὸς τὸ πότε ἡ ἰδέα ἦτο γνωσιολογικὸν στοιχεῖον καὶ πότε αὕτη ἐξετάζετο ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῆς εἰς τὴν ἐπιστήμην ἐν γένει ἢ εἰς τὴν ἠθικὴν· δι' αὐτὸ καὶ οἱ ἑρμηνευταὶ συνδυάζουν ὅσα γράφει ὁ Πλάτων περὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν μεγίστων γενῶν πρὸς ὅσα ἐκθέτει εἰς τὸν **Τίμαιον**. Ὁ **Τίμαιος** περιέχει μίαν κοσμολογικὴν θεωρίαν, ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὰ σχετικὰ μέρη τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀδιάφορον ἂν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο γίνεται λόγος περὶ ψυχῆς καὶ περὶ μερῶν ψυχῆς, ὅπως καὶ εἰς τὸν **Φαῖδρον**, ὅπου, καθὼς εἴπομεν, δίδει ὁ Πλάτων τὴν μεταφυσικὴν του ἐξήγησιν περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἐντὸς ἡμῶν ὑπαρχουσῶν γενικῶν ἐννοιῶν, (τῶν ἰδεῶν, τῶν «κοινῶν»). Ἡ ποιητικὴ καὶ ψυχολογικὴ μορφή πού ἔχει ἡ θεωρία περὶ τῶν ἰδεῶν εἰς τὸν **Φαῖδρον** ἀντικαθίσταται βραδύτερον ὑπὸ τῶν αὐστηρῶς ἐπιστημονικῶν ἐπεξηγήσεων καὶ ἀναλύσεων τοῦ **Φαίδωνος**, τῆς **Πολιτείας**, τοῦ **Φιλήβου** καὶ τοῦ **Παρμενίδου**.

Πόσον ὅμως ἀπησχόλουν τὸν Πλάτωνα τὰ γνωσεολογικὰ προβλήματα καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ὅσα γράφει περὶ τοῦ Δεχομένου, τοῦ χώρου, εἰς τὸν **Τίμαιον**. Οἱ διάφοροι χαρακτηρισμοὶ πού δίδει εἰς τὸ Δεχόμενον δεικνύουν ὅτι, ἀκουσίως του ἴσως καὶ ἀσυνειδήτως, τὸν ἀντελαμβάνετο ὑπὸ δύο δυνατὰς μορφάς : ὡς μορφήν τῆς αἰσθήσεως, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ Κάντ, καὶ ὡς ἀντικειμενικῶς ὑπάρχον τι, ὅπως τὸν ἐθεώρει καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Νεύτων.

Πῶς ἦτο δυνατὴ ἀπὸ μέρους τοῦ Ἀριστοτέλους τόσον σοβαρὰ παρεξήγησις :

Βεβαίως ἔχει ἱκανὴν βαρύτητα τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος, ζήσας πλησίον του καὶ παρακολουθήσας τὴν

διδασκαλίαν του ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ὅλα ἔτη, θὰ ἦτο καταλληλότερος ἀπὸ οἷονδήποτε ἄλλον διὰ τὴν ὁμιλήσῃ μὲ κῦρος περὶ τῶν θεωριῶν τοῦ διδασκάλου του. Ὁ W. D. Ross,¹⁾ ἀναγνωρίζει τὴν σοβαρότητα τοῦ ἐπιχειρήματος, δὲν συμμερίζεται ὅμως τὴν ἀποψιν τοῦ Ἀριστοτέλους, δι' ἣν καὶ γράφων περὶ τοῦ «χωρισμοῦ» τῶν γενικῶν ἐννοιῶν ἀπὸ τὰ καθ' ἑκάστον ἀντικείμενα, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει εἰς τὸν Πλάτωνα, λέγει ὅτι εἶνε ἀμφίβολον εἰ ὁ Πλάτων τὰ ἐχώριζε πράγματι. Βεβαίως, λέγει, ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως τὸ νὰ διακρίνη κανεὶς τὰς γενικὰς ἐννοίας ἀπὸ τὰ ὑλικά πράγματα σημαίνει νὰ τὰ χωρίσῃ αὐτὰ τὰ δύο, σημαίνει νὰ τὸ σκέπτεται ὡς διακεκομμένως ὄντοτητας· εἶνε ὅμως πολὺ δύσκολον νὰ ἀποφανθῇ κανεὶς εἰ ὁ Πλάτων τὰς ἐδέχετο ὡς κεχωρισμένως ὑπαρχούσας. «Πολλὰ ἐκ τῶν ἐκφράσεων του καθιστοῦν πιθανὴν τὴν κατηγορίαν αὐτὴν, εἶνε ὅμως δυνατὸν νὰ ἤθελεν ἀπλῶς νὰ τονίσῃ κάπως ἐμφαντικώτερον καὶ ζωηρότερον τὴν ἀρχὴν ὅτι τὰ καθ' ἑκάστον ἀντικείμενα προϋποθέτουν πάντοτε καὶ τὴν ὑπαρξιν γενικῶν ἐννοιῶν». Καὶ διατυπώνει κατόπιν τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω ἀπορίαν: πῶς δηλ. νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο δυνατὸν νὰ παρανοήσῃ τόσον ὀριζικῶς τὸν διδάσκαλόν του μὲ τὸν ὁποῖον ἐπὶ τόσα ἔτη εὗρίσκετο εἰς διαρκῆ ἐπαφήν, ὥστε νὰ θεωρήσῃ ὡς βασικὴν ἀντίθεσιν ἀπόψεων κάτι ποὺ δὲν ἐπρόκειτο νὰ εἶνε παρὰ μόνον μία διαφορὰ ἐμφράσεως καὶ ἐκφράσεως. Καὶ ὁ Ραφαὴλ Δῆμος, ἐπίσης, χωρὶς νὰ ἔχει ἀσχοληθῆ ἰδιαιτέρως μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο, δέχεται ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν εἶνε πράγματα κατὰ τὸν Πλάτωνα.²⁾ Εἰς τὸ ἀρχικὸν ἐπιχείρημα εἶνε δυνατὸν νὰ ἀντιτάξωμεν ὅτι δὲν εἶνε καθόλου ἀνάγκη ἢ ἰδιοφυΐα τοῦ μαθητοῦ νὰ συμπίπτῃ μὲ τὴν ἰδιοφυΐαν τοῦ διδασκάλου, χωρὶς τὸ τοιοῦτον νὰ σημαίνῃ ὅτι ὁ πρῶτος εἶνε ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον σπουδαῖος ἀπὸ τὸν δεύτερον. Εἶνε δηλ. πολὺ δυνατὸν καὶ πιθανὸν ὁ μαθητὴς νὰ ἐνδιαφερθῇ ὀλιγώτερον δι' ὠρισμένα ζητήματα ἢ ὠρισμένην κατηγορίαν ζητημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ διδάσκαλός του νὰ εἶχε λόγους σοβαροὺς νὰ ἀποδώσῃ μεγαλειότεραν σπουδαιότητα καὶ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ αὐτὰ περισσότερον καὶ λεπτομερέστερον καταναλίσκων εἰς αὐτὰ περισσοτέραν σκέ-

1) N. D. Ross, Aristotle, Methuen and Co, Λονδῖνον, ἔκδ. τρίτη, 1927

2) Ἴδε Ἀρχεῖον Φιλοσ., ἔτος ΣΤ', σελ. 457.

ψιν ἀπὸ τὸν μαθητὴν του, ὁ ὁποῖος δι' αὐτὰ ἐκ φύσεως ἠσθιάνετο ὀλιγωτέραν κλίσιν. Ὡς γνωστὸν ὁ Ἀριστοτέλης κατήγετο ἀπὸ οἰκογενεῖαν ἰατρῶν, ἦτο δὲ ὡς ἐκ τούτου πολὺ φυσικὸν νὰ ἐνδιαφέρετο διὰ τὴν βιολογίαν, καὶ τὰ συγγράμματά του δεικνύουν ὅτι ἀπειτέλει αὕτη ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερα μελήματά του. «Βεβαίως ἦτο ἐντριβὴς περὶ τὰ μαθηματικὰ τῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν βιολογίαν ὅμως, τὸσον ὅσον ἀφορᾷ τὴν δύναμιν τῆς παρατηρητικότητός του ὅσον καὶ τὰς θεωρητικὰς του συζητήσεις, ὑπερεῖχε πολὺ τῆς ἐποχῆς του: ἦτο πράγματι ὁ μεγαλείτερος βιολόγος τῆς ἐποχῆς του».¹⁾ Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους καλύπτουν σχεδὸν ὀλόκληρον τὸν κύκλον τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ τὸσον ἢ φυσικὴ ὅσον καὶ ἡ Μεταφυσικὴ του (ἢ ὁποία ὡς εἶνε γνωστὸν ἔλκει τὴν ὀνομασίαν της μόνον καὶ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο περὶ τῆς πρώτης φιλοσοφίας, ἤρχετο ἀμέσως μετὰ τὰ φυσικὰ, δηλ. τῶν περὶ φυσικῆς βιβλίων, εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἀνδρονίκου),²⁾ πραγματεύονται περὶ τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων ὡς ταῦτα μᾶς εἶνε δεδομένα, ποτὲ πῶς σχηματίζονται δι' ἡ μ ᾶ ς. Καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ Λογικὴ του εἶνε τυπικὴ λογικὴ. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τὸ τέλος τῶν Ὑστερόνων Ἀναλυτικῶν ὁ Ἀριστοτέλης θέτει τὸ ἐρώτημα πῶς γνωρίζομεν τὰς πρώτας ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδείξωμεν, ἀλλὰ ἀποκρούει τὸσον τὴν ἀποψιν, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τὰς ἔχωμεν ἐν ἡμῖν χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζωμεν ὅσον καὶ τὴν λύσιν, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τὰς ἀποκτήσωμεν, ἐὰν δὲν τὰς εἶχομεν, καὶ καταφεύγει εἰς τὸ νὰ δεχθῆ ὅτι βᾶσις εἶνε ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως, ἡ δύναμις τῆς διακρίσεως ἢ ὁποία εἶνε ἔμφυτος εἰς ὅλα τὰ ζῶα. Ὅπως δὲ λέγει ὁ Ross,³⁾ σῶμα, ψυχὴ, καὶ ὅλος ὁ φυσικὸς κόσμος ὅλα εἶνε δι' αὐτὸν κάτι πού μᾶς εἶνε δεδομένον καὶ ποτὲ δὲν τὰ θέτει ὑπὸ ἀμφισβήτησιν, δι' αὐτὸ καὶ ἀποκαλεῖ τὸν Ἀριστοτέλη «ἀφελῆ ῥεαλιστήν». Πόσον τοῦτο εἶνε βέβαιον προκύπτει ἀπὸ ἐκεῖνο πού λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἀντικρούων τὴν γνώγην τοῦ Πλάτωνος ὅτι αἱ ἰδέαι, δηλ. αἱ γενικαὶ ἔννοιαι, εὗρισκονται ἐν ἡμῖν: ὄχι, λέγει, αἱ ἰδιότητες δὲν εὗρισκονται ἐντὸς ἡμῶν, εὗρισκονται ἐντὸς τῶν αἰσθητῶν πραγ-

1) W. D. Ross, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 112.

2) W. D. Ross, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 13.

3) ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 132.

μάτων. Βεβαίως οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὅταν τὰ ἀντικείμενα τὰ λαμβάνομεν ὡς δεδομένα, ἢ γνωσεολογία ὅμως ἐξετάζει ἀκριβῶς πῶς τὰ σχηματίζομεν ἡμεῖς τὰ πράγματα, δηλ. πῶς ἀποδίδομεν εἰς τὰ πράγματα ἰδιότητας (= κατηγορήματα = ἰδέας).

Εἰς τὴν Μεταφυσικὴν τοῦ ὁ Ἀριστοτέλης πολλάκις ἀναφέρει ὀνομασί τὸν Πλάτωνα, τὰς περισσοτέρας ὅμως φορές ὁμιλεῖ περὶ τῶν ὁπαδῶν τῶν ἰδεῶν τοὺς ὁποίους καὶ ἀφορᾷ ἡ κριτικὴ του. Καὶ αὐτό, (ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Natorp) δὲν εἶνε δίκαιον διότι, ὅπως ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους προέκυψαν σχολαὶ τὰ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα διδάσκουσαι, ὁμοίως καὶ ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν θὰ ἐξῆλθον φιλόσοφοι ἀλλοιώσαντες καὶ στρεβλώσαντες τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος. (Πόσον τοῦτο εἶνε πιθανὸν δεικνύει, ὅπως εἶπομεν ἀνωτέρω, ὁ Παρμενίδης).

Εἰς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους, νομίζομεν, ὅτι εἶνε ἐπιβεβλημένον νὰ μορφώσωμεν γνώμην περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων του. Δὲν θέλομεν μὲ αὐτὸ νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν ἔχουν βάσιν ὅσα ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει περὶ τῶν εἰδητικῶν ἀριθμῶν πρὸς τοὺς ὁποίους ἀφομοιοῦνται αἱ ἰδέαι. Πρόκειται, καθ' ἡμᾶς, περὶ θεωριῶν, (speculations) μεταφυσικῶν ἢ μυστικιστικῶν αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εἶνε καὶ ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ σχετίζανται πρὸς τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἀνέπτυξαν οἱ γεγραμμένοι διάλογοι οὔτε, ἴσως, κἂν νὰ θεωρηθῶν ὡς ἐξέλιξις ἐκείνων. Αἱ μεταφυσικαὶ αὐταὶ θεωρίαι δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν γνωσεολογίαν καὶ ὁ μυστικιστικὸς αὐτῶν χαρακτήρ ἐπρεπε μᾶλλον νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ἀριστοτέλη ἀπὸ τὸ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀποψίν του, ὅτι κατὰ τὸν Πλάτωνα αἱ ἰδέαι ἦσαν πραγματικὰ ἀντικείμενα. Δι' ἡμᾶς ἀρκοῦν τὰ δημοσιευθέντα ἔργα τοῦ Πλάτωνος (ἀφοῦ ἔχομεν τὴν τύχην νὰ μᾶς ἔχουν περιέλθῃ ὅλα, κατ' ἀντίθεσιν, δυστυχῶς, πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους), διὰ νὰ μᾶς δώσουν πλήρη εἰκόνα τῆς φιλοσοφίας του, ἀρκεῖ νὰ θέλωμεν νὰ τὴν ἀναζητήσωμεν εἰς αὐτά, χωρὶς νὰ καταφεύγωμεν εἰς ἐρμηνείαν τρίτων, διότι πάντως περὶ ἐρμηνείας πρόκειται, ἢ ὁποῖα, ὅπως καὶ κάθε ἐρμηνεία, ἔχει πάντοτε πολὺ ἀνεπτυγμένον τὸ προσωπικὸν καὶ ὑποκειμενικὸν στοιχείον.